

Divna M. Vuksanović
Univerzitet umetnosti u Beogradu
Fakultet dramskih umetnosti
Katedra za teoriju i istoriju

УДК 316.77:1

FILOZOFIJA MEDIJA: MEDIJI I ALTERNATIVA

Milentiju i Mirjani Vuksanović, mojim roditeljima

Apstrakt: Članak se bavi savremenim dobom, medijskom kulturom, novim (komunikacionim) tehnologijama i mogućim alternativnim vidovima življenja i praktičkog delovanja u odnosu na svet dominacije masovne zabave i medija. Način posmatranja ovih relacija, kako u povесnom tako i u aktuelnom kontekstu istraživanja, postavljen je iz ugla filozofije medija. To ukratko znači da se istražuju putevi koji podrazumevaju projektovanje i razumevanje „drugosti” u odnosu na zatečeni svet slika, medijskih tekstova i vrednosti, njegovu tehnokulturu i represivnu aparaturu. Početna ideja istraživanja alternative ili „drugosti” povezuje se s duhom utopije. Reč je, zapravo, o tehničkim utopijama, karakterističnim za moderno doba i povezanim sa idejom progressa. Obrt koji se u tekstu naglašava tiče se stava da su tehnika i tehnologija nekada predstavljale alternativu vladajućim dogmama, dok su danas one mainstream industrije kulture. Nadalje, u članku se ispituje kakve su mogućnosti danas u pogledu osmišljavanja alternativnih modela i praksi, kako unutar sveta medija, tako i izvan njega.

Ključne reči: mediji, tehnologija, alternativa, utopija, filozofija medija.

Jedan od mogućih predmeta filozofije medija jeste i istoimena disciplina sama po sebi. Šta to, zapravo, može da znači? Ideja filozofije medija, kao i svake druge oblasti filozofije, zasniva se, između ostalog, i na vlastitom preispitivanju, koje se događa naporedo sa istraživanjem odabranog predmeta što je refleksivno omeđen unutar same discipline – ili, preciznije rečeno, interdisciplinarnih ispitivanja svojstvenih ovom naročitom filozofskom interesovanju i usmerenju. Međutim, kada predmet istraživanja definišemo kao „alternativu”, tada smo u poziciji dvostruke refleksije koja se, takoreći, zbiva istovremeno, i to na dva nivoa propitivanja. S jedne strane, sa stanovišta filozofije medija promišljamo relaciju alternativnosti u odnosu na postojeće stanje stvari, a sa druge u odnosu na samu poziciju filozofije medija, koja bi, po našem uverenju, i sama trebalo da je alternativna, odnosno da predstavlja različitost i drugost u odnosu na aktuelne, poznate i priznate teorije medija našeg doba. Šta želimo ovakvim stavom da nagovestimo?

Prema našem shvatanju, filozofija medija nije i ne može biti ono privilegovano mesto saznanja i nauke koje dozvoljava sebi odsustvo kontinuiranog preispitivanja. I ne samo to, ona bi trebalo da je *uvek već* alternativa ne samo vladajućim teorijama medija i kulture, nego i vlastitim teorijskim „dostignućima”. Drugim rečima, njena osnova, status i moguća razvojna perspektiva nose u sebi potencijale alternativnosti, te se tako s pravom može tvrditi da je filozofija medija alternativna u odnosu na zatečeni svet medija i teorijskih refleksija o njima, uključujući tu i vlastitu poziciju s kojom neprekidno razgovara i polemíše. Stoga svaka temeljnija kritička refleksija što se zbiva unutar filozofije medija jeste i treba da bude alternativna u odnosu na ono stanovište koje se dovodi u pitanje, istovremeno sa zauzimanjem problemskog stava prema vlastitoj poziciji preispitivanja. U tom duhu, započet ćemo tematizovanje naznačenog predmeta našeg istraživanja.

Izvesno je da je danas jedan deo sveta medijacentričan i da se upravlja prema medijima, odnosno prema onim vrednostima koje mediji simbolički produkuju i plasiraju na tržište komunikacija. Istovremeno, čini se da je medijsko premežavanje stvarnosti proces koji se ekstremno ubrzava i širi, zahvatajući bezmalo čitavu planetu. Možda bi bilo pretenciozno tvrditi da je na pomolu, u perspektivi gledano, svojevrsni medijski totalitarizam, ali je činjenica da je, globalno uzevši, medijska industrija u ekspanziji i da maksimalno podržava kapitalistički društveno-ekonomski poredak; po našem mišljenju, ova relacija je reverzibilna, tj. važi i obratno.

Činjenica je da živimo u dobu tehničkih i tehnoloških čudesa, što se manifestuje u čovekovom/ženinom odnosu prema medijima, i vice versa. Podstaknuti tehnološkim napretkom, često s punim povrenjem gledamo u budućnost, pošto se jedan broj nekadašnjih tehničkih utopija gotovo na nestvaran način aktuelno realizuje, čime duh nauke i elementiranih utopija u velikoj meri koincidiraju. Počeci ovih procesa, da podsetimo, unatrag sežu do renesanse i modernog doba i nesumnjivo se vezuju za istorijat emancipovanja naučnih saznanja i propratnih tehničkih inovacija – pre svega u odnosu na religiju, tradicionalnu umetnost i metafiziku.

S ovim u vezi, jedan od ciljeva koji u tekstu želimo da naznačimo, te istovremeno potcrtamo jeste taj da svu tehniku, pa i aktuelne medijske tehnologije, u posebnom sagledanom kontekstu njihovog tumačenja, možemo misliti kao značajnu alternativu, tj. kao one snage koje su svojevremeno nosile u sebi različitost i predstavljale relevantan momenat razvoja i civilizacijskog napretka u vremenu u kome su nastale. I danas smo, tako, svedoci „fantastičnih naučnih izuma” (Bloh), kao i onih tehničko-tehnoloških „čudesa” i utopija¹ koji su, vođeni principom nada, omogućili da naša stvarnost izgleda bitno drukčije i „alternativno” u odnosu na sve ranije istorijske epohe.

I kao što je pojava kapitalizma značila „drugost”, odnosno alternativu u

¹ Videti: Divna Vuksanović, *Progresivni barok i tehničke utopije u filozofiji Ernesta Bloha*, u: *Barkoni duh u savremenoj filozofiji: Benjamin – Adorno – Bloh*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu – Cigoja, Beograd, 2001, str. 152–160.

odnosu na feudalistički sistem društvenih, ekonomskih, kulturalnih i svih drugih bazičnih vrednosti (a, takođe, i realnu alternativu u odnosu na sve prethodne društveno-ekonomske formacije i konstelacije odnosa), slično je neophodno iznaći šta bi predstavljalo alternativu današnjem vremenu, odnosno eri vladavine medija, pri čemu kapitalizam zastupa *mainstream* i tzv. „jedinu alternativu” i dobrim je delom podržan od strane tzv. medijske kulture. To, međutim, ne znači puku anticipaciju budućnosti, koja ne bi bila zasnovana na problemsko-kritičkom odnosu prema aktuelnoj stvarnosti.

Razloge za preokret koji je omogućio da ono što je nekada predstavljalo simbol progressa, utopije i drugosti – a danas, takoreći, izgleda kao svet bez alternative, te, izvesno, kao stanje kulturalnog regresa (ili tzv. postmodernog stanje) – trebalo bi tražiti u povesnom kretanju kako mišljenja, tako i odgovarajuće ekonomske, političke, etičke, i, uopšte uzev, društvene prakse. Ukoliko bismo, pak, želeli da se dijalektika ne zaustavi u svom kristalizovanom momentu i nastavi kretanje, valjalo bi ići dalje i tragati za posve novom alternativom. Drugim rečima, trebalo bi potražiti druge, različite mogućnosti njenog postojanja i posredovanja, ili – alternativu alternative. Ovaj putokaz, međutim, nije i ne treba da bude jednoznačan. Traganje za novim rešenjima i razlikama moguće je, u najmanju ruku, kao dvostruki izazov. Jedna od putanja vodila bi ka drugosti koju valja tražiti izvan zatečenog sistema datosti, dok bi druga predstavljala alternativu unutar postojećeg (medijskog) poretka.

Govoreći o ovom prelasku, uprkos činjenici da su utopijski konstrukti tehničke prirode, zajedno s naukom, omogućili ogroman civilizacijski napredak jednog dela čovečanstva, u svom čuvenom delu *Duh utopije* Bloh govori o „tehničkoj hladnoći”, te o pukoj „proizvodnoj ornamentici” koje savremena nauka i tehnika postavljaju kao svoje spoljašnje ciljeve, odnosno izvan na humanistici zasnovanog i projektovanog horizonta očekivanja, usmeravajući ih ka primeni u praksi masovne proizvodnje, što se danas pokazuje na delu u oblasti medija i industrije komunikacija i zabave. Naime, „haluciniranjem tehničkih slika” kao vodećih utopijskih konstrukata našeg vremena, ne doprinosi se, zapravo, olakšavanju rada i smanjenju obima i načina eksploatacije koje se događa u polju industrije zabave, ali i šire uzevši, već su ove „tehničke slike želja” isključivo usmerene ka sticanju profita. Otuda su, po opštem uverenju, one i halucinatorne, iako se, paradoksalno gledano, kontrolisano proizvode. Reč je, u stvari, o svojevrsnoj ekstazi komuniciranja, kao i „ludosti koja izumljuje”, iza čega se krije izrazito racionalno formulisani kapitalistički interes, odnosno trivijalna želja za akumuliranjem materijalnih vrednosti i sticanjem profita.

Iako, zapravo, „ludost koja izumljuje” danas spada u one fenomene koji su prevashodno racionalne prirode jer omogućuju serijsku, odnosno masovnu proizvodnju snova (Holivud, na primer) i halucinacija (svi elektronski i virtuelni svetovi medija), nekada je „ludost” pronalazaštva pripadala svetu iracionalnog

područja duha. Tako je, primera radi, mističar Rajmond Lulus (Llull) još početkom XIV veka osmislio koncept mašine za deduktivno zaključivanje; matematičar i filozof Lajbnic (Leibniz) tvorac je spekulativnog konstrukta „umetnosti kombinatorike“, što je, mnogo stoleća kasnije, omogućilo aktuelno zasnivanje kibernetike (Viner/Wiener). Sve to doprinelo je ubrzanom razvoju savremenih medija i novih komunikacionih tehnologija.

Osim naučnih dostignuća, utopijskim tehnološkim vizijama koje su danas u polju komunikacija postale stvarnost značajan doprinos dala je i umetnost, konstruišući, na sebi svojstven način, alternativne imaginarne svetove. Predstavljajući alternativu stvarnosti po sebi, umetnost je tokom povesti često podsticala razvoj bitnih društveno-ekonomskih i kulturalnih relacija. Ovo se danas posebno odnosi na tzv. tehnoumetnost, koju umetnici stvaraju posredstvom upotrebe tzv. novih tehnologija, konstruišući na taj način posve nove medije i artifičijelne svetove. U načelu, utopijski duh umetnosti omogućio je ne samo emancipovanje alternativnih svetova, već i, paradoksalno, njihovo otuđenje, trenutno se ostvarujući u polju delovanja tzv. kreativnih industrija.

No, umetnički stav i način razmišljanja neretko su bili povod i za otvaranje novih/starih mogućnosti življenja, mišljenja i stvaranja, prvenstveno radi bekstva od „izuma“ razvijenih civilizacija, te u svrhu povratka „primitivnim tehnologijama“.² U tom pogledu, između ostalih, zanimljivu pojavu predstavljaju učenja engleskih socijalista Vilijama Morisa (Morris) i Džona Raskina (Ruskin), poteklih iz XIX veka. Načelno negirajući industrijski način proizvodnje roba, odnosno medijsko posredovanje komunikacija i usluga, ovi mislioci zalagali su se za povratak prirodi i umetničkim zanatima (favorizovanjem primenjene umetnosti i savremenog dizajna), vraćajući pojam *tehne* svom prvobitnom smislu i autentičnoj upotrebi. U svojim *News from Nowhere* (*Vesti nigtkuda*), Moris se, primera radi, zalaže za kritički odnos prema procesu industrijalizacije i „modernizacije“³ što se danas može misliti i kao potencijal za kritiku kulturalne, odnosno medijske industrije kao takve.

2 "Few socialists are rash enough to attempt any precision about their desired future state but even his romantic view of rural toil and what we might consider primitive technology contains an attempt to get to grips with and provide an answer to the whole question of alienated labour which again, though little considered at the time, has resurfaced as an important component of Marx's thought. I think he is far too dismissive of science and technology since he sees science and mathematics, like art, as gentlemanly pastimes - though in his utopia of course anyone can participate in them." Dostupno na stranici: <https://www.marxists.org/archive/morris/works/1890/nowhere/index.htm>, pristupljeno: 4.12.2018.

3 Videti: William Morris, *News from Nowhere or an Epoch of Rest, Being some Chapters from a Utopian Romance*: "Well, don't you see," said he, "because it involved the making of a machinery by those who didn't know what they wanted the machines to do. So far as the masses of the oppressed class furthered this scheme of improvement, they did it to get themselves improved slave-rations - as many of them as could." Na stranici: <ftp://libgen.io/upload/Broadview%20Press%20Books/NewsFromNowhere-EComp.pdf>, pristupljeno: 4.1.2018, str. 67.

Posmatrano u savremenom kontekstu, Morisove i Raskinove ideje žive i danas i uglavnom su prepoznatljive kao utopije predgrađa (*subtopia*), karakteristične za Veliku Britaniju 1950-ih i 1960-ih godina prošlog veka, ali i za druga područja eksperimenata i istraživanja u oblasti urbanizma i arhitekture, gde je osim povratka ruralnom načinu života od značaja i bavljene manufakturnim, a ne industrijskim načinom proizvodnje dobara, simbola i usluga. Iako u teorijskim izvorima koji su dostupni na ovu temu preovlađuje mnjenje da je reč o kontroverznim ili čak potpuno promašenim projektima, evidentno je da u našem vremenu oni predstavljaju autentičnu alternativu tzv. „društvu nadziranja” (*surveillance society*) i kontrole, odnosno kompleksu medijskog načina nadgledanja koji je karakterističan za korporacije i industriju kontrole.⁴

Tehnologija kao alternativna snaga vezivala se, dakle, za duh utopije modernog doba, pri čemu je danas postala – posve suprotno – subjekt masovnog porobljavanja i regressa, bilo da je primenjena u svetu medija ili svakodnevnog života. Ona je, u stvari, dobar pokazatelj kako nešto što predstavlja supstancu alternative u jednom vremenu, u drugom prelazi u svoju suprotnost. Potcrtajmo, ovom prilikom, i sledeću teorijsku činjenicu. Tradicionalno gledano, kako je poznato, utopije su se najčešće vezivale za *topos* ostrva, od Platona (Plato), preko Tomasa Mora (More) naovamo. U opoziciji s ovim, danas, čak i u književnosti za decu, susrećemo primere distopijskih alegorija koje se tiču radikalnog osporavanja „znanja” i upotrebe medijskih tehnologija kao nosilaca ideje progressa.

Primeru radi, sporno stanje stvari u vezi sa spregom koju ostvaruju znanja, tehnologija i mediji našeg vremena izneto je u knjizi o devojčici na Mesecu, koja je napisana još u sovjetsko vreme. U knjizi koja predstavlja neku vrstu dečje projekcije sveta odraslih (kao sveta znanja, tehničkih inovacija i sl.), neznanje, entuzijizam i naivnost („ludilo” poput Pinokijevog) predstavljaju polazište za kritiku sveta odraslih, shvaćenog kao prostora neprekidne zabave.⁵ Naime, u rukopisu ukrajinski autor Nosov (Nosov) opisuje bekstvo devojčice s „ostrva budala”, koje predstavlja metaforu za današnju globalnu industriju medija i zabave.⁶

4 O savremenoj političkoj ekonomiji nadziranja videti u studiji: *The Surveillance-Industrial Complex, A political economy of surveillance*, Edited by Kristie Ball and Laureen Snider, Routledge, London and New York, 2013.

5 Videti na stranici: <http://hr.instadvices.com/kako-se-neznayka-pojavila/>, pristupljeno: 5.1.2018.

6 „U stvari, savremeni mediji – to je virtuelno Ostrvo Budala, koje je sjajno opisao N. Nosov u knjizi *Neznalica na Mesecu*. Čini mi se da se u toj satiri autor podiže do swiftovskih visina. Ako je neko zaboravio, da podsetim o čemu se radi. Na neko ostrvo dovoze lualice-beskućnike. Tamo ih bez prestanka zabavljaju, pokazuju krimiče i crtače, oni se voze na vrteškama i drugim zabavnim spravama. Posle nekog vremena tu provedenog, pošto su se nadisali otrovnog vazduha na tom ostrvu, normalni ljudi onižeg rasta pretvaraju se u ovce koje šišaju, ostvarujući dobit od njihove vune. Naši mediji redovno dostavljaju naručiocima ovce za šišanje.” Dostupno na stranici: <https://www.srbijadanas.net/glavni-resurs-savremenog-kapitalizma-su-debili/>, pristupljeno: 5.1.2018.

Naime, potreba današnjeg vremena upravo se sastoji u preispitivanju onoga što se smatra znanjem, a što nije u dovoljnoj meri ili pak nije uopšte reflektovano. Slično vredi i za primenu tih i takvih „znanja”, tj. njihov tehničko-tehnološki aspekt upotrebe. Jedna od hipoteza koje se mogu uzeti u obzir za raspravu ovim povodom jeste i ta da su danas „mračnjaštvo i neznanje” pokretači tzv. progressa, a da, nasuprot ovome, „neznanje” (kao kod Sokrata /Socrates/) može biti realni okidač većine razvojnih, odnosno kulturalno-povesnih zbivanja. Neznanje, a ne znanje, dakle, u sebi sadrži autentični potencijal angažmana i neophodnu dozu subverzije u odnosu na „društvo znanja”. U sadejstvu sa nekritički etabliranim znanjima, neproblematizovanom verom u progres,⁷ te njihovom dubokom povezanošću sa svetom tehnologije i zabave, slično kao na pomenutom Ostrvu budala, mediji deluju kao ultimativni čuvari globalno zaglupljujućeg poretka ne-vrednosti, koji konzumente medijskih programa i sadržaja najčešće tretiraju kao puke resurse, odnosno „ovce za šišanje”.

Ovakvi procesi, očigledno, postaju regulatori kretanja duha u našem vremenu, pa se, umesto ruralnih utopija, sve češće urbane utopije ostvaruju u sinergiji sa svetom medija („Ostrvo budala”), pri čemu, upravo onako kako je to anticipirao Bodrijar (Baudrillard) u svom eseju o „Diznilendu”, crtani filmovi, uz pomoć savremenih tehnologija, u sve većoj meri postaju stvarnost. Primer za to je, između ostalog, „Štrumpf selo” (Huzkara, špansko selo u kome je snimljen jedan deo filma o Štrumpfovima) kompanije Soni, naseljeno živim meštanima, čije su kuće referendumskom odlukom ostale obojene u plavo (iako su prethodno bile okrečene u belu boju), kako bi se selo nadalje brendiralo po uzoru na film i ostvarilo značajne prihode kao deo spektakla turističke privrede.⁸

U potrazi za alternativnim rešenjima u odnosu na prilično razučene – očigledne, ali povremeno i neuhvatljive medijske svetove današnjice, bilo da je reč o načinima života koji zaobilaze participiranje u ovoj kulturi ili o alternativni delujućoj unutar polja medijskih okvira, zanimljivu pojavu predstavlja Amerikanac Džon Zerzan (Zerzan), „guru” savremenog načina življenja koji negira kapitalistički

7 Misao koja se, primera radi, pripisuje Arturu Klarku (Clarke) i povezuje s idejom popularne kulture i nauke govori u prilog ideji da svaka sofisticirana tehnologija današnjice ima svoje ishodište i poreklo u magiji. Međutim, jedan broj teoretičara popularne kulture misli upravo suprotno: „Arthur C. Clarke was a brilliant futurist and writer, but he is probably most widely known for the third of his famous three laws, ‘Any sufficiently advanced technology is indistinguishable from magic’. As much as I like the idea, I have to say it’s wrong for most of the definitions of magic I’ve ever seen”. Za nas je, međutim, ova pretpostavka plodotvorna za raspravu o statusu današnjeg znanja i, u skladu s tim, njegove primene u naprednim (medijskim) tehnologijama. Videti u članku: Esther Inglis-Arkell, „Technology isn’t Magic: Why Clarke’s Third Law always bugged me”, na stranici: <https://io9.gizmodo.com/technology-isnt-magic-why-clarkes-third-law-always-bug-479194151>, pristupljeno: 7.1.2018.

8 Videti na stranici: <http://www.021.rs/story/Info/Zanimljivosti/36148/Da-li-ce-Strumpf-selo-ostati-plavo.html>, pristupljeno: 7.1.2018.

svet, kao i ulogu medija u njemu. Iako Zerzan koristi, u izvesnoj meri, savremena sredstva komuniciranja (recimo radio i internet, ili još starija – fanzine), on uspeva da izgradi alternativni svet, kako unutar pojedinih medija koje povremeno koristi za oglašavanje, tako i izvan njihovog sistemskog delovanja. Njegov odnos prema medijskoj tehnologiji i savremenim komunikacionim tehnologijama, međutim, bliži je, po našem shvatanju, Hajdegeru (Heidegger) nego Marksu (Marx) i Čomskom (Chomsky), na primer, iako je reč o anarhistički definisanom stavu prema ovim fenomenima, što je, tradicionalno-povesno uzevši, sličnije mišljenju i praksi kritičke levice nego desnice.

„Civilizacija danas ima oblik”, kako tvrdi ovaj autor u tekstu *Sumrak mašina*, „koji joj daje tehnologija, nerazdvojiva od ostatka društvenog poretka – svetskog pejzaža kapitala. Ona oličava i izražava njegove najdublje vrednosti. Preostale su nam samo čisto tehnološke pretpostavke, zaključio je Hajdeger, čija je formulacija dovoljna da razotkrije mit o ‘neutralnosti’ tehnologije. Kao i njen uslov – podele rada – i tehnologija je”, nastavlja Zerzan, „kao jedna od pretpostavki sistema, dugo bila pošteđena kritike. Ali, danas, kada je tehnologizacija obuhvatila ceo svet, a tehnologija postala najdominantniji aspekt modernog života, i taj veo počinje da pada. Agresivna tehnološka kolonizacija svakodnevnog života i sistematsko izmeštanje fizičkog okruženja više se ne mogu ignorisati ili prikriti. Otvara se hiljadu pitanja.”⁹

Čini se da je, na ovom mestu, bitno naglasiti upravo preokret koji se, u međuvremenu, dogodio s tehnologijom. Ona je, zapravo, po našem mišljenju – a na šta smo prethodno već ukazali – isprva bila nosilac progressa i alternativnih mogućnosti društvenog, kulturalnog i svakog drugog razvoja, da bi potom, u vreme Marksa i oktobarskih revolucionarnih zbivanja, bila vrednovana bilo kao progresivna („elektrifikacija” kao simbol naučnog progressa, na primer) ili vrednosno „neutralna”, te zavisna od onih koji je koriste. Drugim rečima, različita vremena i ličnosti drukčije su karakterisali i vrednovali doprinos tehnologije ideji napretka čovečanstva. No, ono što nas ovde prevashodno zanima jeste ne samo kontekst tumačenja, već i pojavljivanja tehnologije u sadejstvu s drugim fenomenima, u ovom slučaju – s medijima.

Mediji i nove tehnologije su prelazili, dakle, svoj dijalektički put, i trenutno su, po mišljenju Zerzana, glavni subjekt(i) kulturalnog regressa kapitalizma. I sam Zerzan naglašava razlike u odnosu na mišljenje prethodnika: „Ne dele svi anarhisti rezerve prema tehnologiji i civilizaciji. Na primer, Noam Čomski i Marej Bukčin insistiraju na tradicionalnom prihvatanju progresivnog razvoja. Marksističko srce anarhosindikalizma tipičan je izraz te sklonosti i bleđi zajedno sa svojim levičarskim rođacima. Marks, koji je bio toliko svestan uticaja proizvodnog procesa i njegovog destruktivnog hoda u obliku podele rada, ipak je verovao (ili želeo da

⁹ John Zerzan, *Sumrak mašina*, Anarhistička biblioteka, na stranici: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/john-zerzan-sumrak-masina>, pristupljeno: 8.1.2018.

veruje) da će dinamika tehnološkog razvoja podriti kapitalizam”.¹⁰

Iako Zerzan koristi izvesne komunikacijske resurse medija i novih tehnologija, a ponajpre se to odnosi na radio i internet (a posredno i na Facebook), njegovi anarhistički anticivilizacijski stavovi izneseni povodom uloge tehnologije u našem vremenu dosledno su razvijani u svim njegovim dosadašnjim tekstovima. Tu je, naime, reč upravo o sledećem: o minimalnom korišćenju medija za maksimalne rezultate koji se tiču jedne sistematske antitehnološke kampanje. Naime, Zerzan i njegovi mnogobrojni saborci i pobornici, ne samo u Americi već i na evropskom kontinentu, doslovno smatraju da, kada je reč, recimo, o internetu, on ne samo da održava kapitalizam, već bitno ojačava njegovu ekonomiju. U polemici protiv ideologije Stiva Džobsa (Jobs), objavljenoj na internet portalu Gardijana, pojavio se, na tragu Zerzanovih promišljanja ovih i sličnih ideja, Tomkinsov (Tompkins) tekst o „održivom biznisu” u kome se doslovno tvrdi sledeće: „Kompjuter je mehanizam za akceleraciju, on ubrzava ekonomske aktivnosti i to izjeda svet”.¹¹ Rečju, kompjuter je logistička podrška kapitalizmu, tačnije – njegovoj političkoj ekonomiji. Ova ekonomija danas ne samo da počiva na njemu (kao i na „glupim građanima”, koji se takođe pominju u istom tekstu), već je zahvaljujući računarskim tehnologijama dospela do onog stepena akceleracije koji je takoreći u mogućnosti da uništi svet.

Na osnovu prethodnih kritika upućenih na račun tehnologije, koja je duh utopije, kako se čini, aktuelno preoblikovala u distopijske svetove sadašnjih i budućih razvojnih momenata kapitalizma, i Zerzan i njegovi savremenici-istomišljenici, poput Tomkinsa ili norveške filozofkinje Arne Naes (Naes) – koja je zagovarala koncept tzv. „duboke ekologije” (*deep ecology*), a koji se ne može realizovati u uslovima industrijskog kapitalizma,¹² slažu se s vrednosnom ocenom da alternativa ovakvom svetu leži u snazi prirode, te u ekološkim pokretima koji treba da je sačuvaju od zahuktale tehnološke mašinerije XXI veka. Ukratko, priroda je ovde označena kao nemedijska alternativa svetu medija.

Rusoovsko „prirodno stanje”, nasuprot civilizaciji i državi kao njenoj tvorevini, te medijima koji su u funkciji nadziranja, kontrole, održavanja i osnaživanja vladajućeg (kapitalističkog) poretka, u Zerzanovom slučaju se pokazuje kao moguće životno postignuće. Negiranje društvenog ugovora, izolovanost, život na vlastitoj farmi, obrađivanje zemlje, pisanje, bavljenje intelektualnim radom i

10 Isto.

11 ”The computer is a mechanism for acceleration, it accelerates economic activity and this is eating up the world. It’s eating up resources, it’s processing, it’s manufacturing, it’s distributing, it’s consuming. That’s what the computer’s real work does and it does that 24/7, 365 days a year, non-stop just to satisfy our own narrow needs.” Videti u članku: ”How technology has stopped evolution and is destroying the world”, na stranici: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/technology-stopped-evolution-destroying-world>, pristupljeno: 10.1.2018.

12 O ekološkom konceptu Arne Naes, obavestiti se kratko na stranici: <https://www.theguardian.com/environment/2009/jan/15/obituary-arne-naess>.

predavanjima održanim širom sveta, veliki broj sledbenika i izvesna popularnost ne samo u anarhističkim, već i levičarskim krugovima, te alter-globalističkom pokretu, pokazuju Zerzana kao primer uspešnog „alternativca”. Ali, druga strana medalje – kapitalizam – i dalje postoji. Štaviše, Zerzan svoju slobodu – a sada je već u starijem životnom dobu – otkupljuje ne intelektualnim radom već vlastitom krvlju, prodajući krvnu plazmu na američkom tržištu. Alternativa je, dakle, moguća i živa, kao što je to i Sokrat u našem vremenu.

ODABRANA BIBLIOGRAFIJA S NETOGRAFIJOM

<http://hr.instadvice.com/kako-se-neznayka-pojavila/>.

<http://www.021.rs/story/Info/Zanimljivosti/36148/Da-li-ce-Strumf-selo-ostati-plavo.html>.

<https://www.marxists.org/archive/morris/works/1890/nowhere/index.htm>.

<https://www.srbijadanas.net/glavni-resurs-savremenog-kapitalizma-su-debili/>.

<https://www.theguardian.com/sustainable-business/technology-stopped-evolution-destroying-world>.

Ball, Snider (2013): Kristie Ball, Lauren Snider (Eds.), *The Surveillance-Industrial Complex, A political economy of surveillance*, London and New York: Routledge.

Inglis-Arkell (2013): Esther Inglis-Arkell, *Technology isn't Magic: Why Clarke's Third Law always bugged me*, <https://io9.gizmodo.com/-isnt-magic-why-technology-clarkes-third-law-always-bug-479194151>.

Vuksanović (2001): Divna Vuksanović, Progresivni barok i tehničke utopije u filozofiji Ernesta Bloha, u: *Barokni duh u savremenoj filozofiji: Benjamin – Adorno – Bloh*, Beograd: Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu – Čigoja.

William Morris, *News from Nowhere*, <ftp://libgen.io/upload/Broadview%20Press%20Books/NewsFromNowhere-EComp.pdf>.

Zerzan (2002): John Zerzan, *Sumrak mašina*, Anarhistička biblioteka, <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/john-zerzan-sumrak-masina>.

Divna M. Vuksanović
University of Arts in Belgrade
Faculty of Dramatic Arts
Department for Theory and History

PHILOSOPHY OF MEDIA: MEDIA AND ALTERNATIVES

Summary: The article deals with modern age, media culture, new (communication) technologies and possible alternative aspects of life and practical action in relation to the world dominated by mass entertainment and media. The way of observing these relations, both in historical and actual context of research, is set from the perspective of the philosophy of media. This, in short, means exploring the paths that involve designing and understanding of "otherness" in relation to the world of images, media texts and values, its techno-culture and repressive apparatus. The initial idea of exploring the alternative or "otherness" is related to the spirit of utopia, i. e. technical utopias, which are typical for the modern age and associated with the idea of progress. The article puts special emphasis on the idea that technology used to be an alternative to ruling dogmas, while nowadays it represents the mainstream of the culture industry. Furthermore, the article examines today's possibilities of designing alternative models and practices, both within the world of media and beyond.

Key words: media, technology, alternative, utopia, media philosophy.